

**XUDOYBERDI TO'XTABOYEV ASARLARIDA BOLA OBRAZI: BADIY-
ESTETIK TALQIN**

**XUDOYBERDI TO'XTABOYEV IJODIDA BOLA OBRAZINING POETIK
VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Erkinova Munavvara

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek bolalar adabiyotining yirik namoyandasi Xudoyberdi To'xtaboyev ijodida bola obrazining badiiy va poetik talqini tahlil qilinadi. Adib asarlarida bola obrazi orqali jamiyatdagi ijtimoiy muammolar, ma'naviy qadriyatlar hamda milliy ruhning aks etishi ochib beriladi. Xususan, yozuvchining qahramonlari orqali bolalarning ichki dunyosi, orzu-intilishlari, hayotga munosabati va psixologik xususiyatlari yoritiladi. Maqolada bola obrazini yaratishda qo'llangan badiiy vositalar, uslubiy yondashuvlar hamda adibning individual ijodiy mahorati ilmiy asosda tahlil etiladi. Shuningdek, To'xtaboyev asarlarida bola obrazi orqali tarbiyaviy g'oyalar va milliy qadriyatlarning ifodalanishi masalasiga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: bola obrazi, poetik tahlil, bolalar adabiyoti, badiiy vositalar, milliy qadriyatlar, psixologizm, obraz yaratish, tarbiyaviy g'oya, o'zbek adabiyoti, individual uslub

В данной статье анализируется художественная и поэтическая интерпретация образа ребенка в творчестве Худайберди Тухтабоева — одного из выдающихся представителей узбекской детской литературы. Через образ ребенка автор отражает социальные проблемы, духовные ценности и национальную идентичность. В частности, раскрываются внутренний мир детей, их стремления, отношение к жизни и психологические особенности через героев писателя. В статье также рассматриваются художественные средства и стилистические приемы, использованные при создании образа ребенка, а также индивидуальное творческое мастерство автора. Особое внимание уделяется выражению воспитательных идей и национальных ценностей через детские образы в произведениях Тухтабоева.

Annotation. This article analyzes the artistic and poetic interpretation of the child image in the works of Khudoyberdi Tokhtaboyev, a prominent representative of Uzbek children's literature. Through the depiction of child characters, the author reflects social issues, spiritual values, and national identity. In particular, the inner world of children, their aspirations, attitudes toward life, and psychological characteristics are revealed through the writer's protagonists. The article also examines the artistic devices and stylistic approaches used in creating the child image, as well as the author's individual creative mastery. Special attention is given to the expression of educational ideas and national values through child characters in Tokhtaboyev's works.

Jahon adabiy tanqidida bolalar adabiyotini o'rganish, ya'ni yosh avlodning ma'naviy va axloqiy jihatlarini ijodiy tadqiq qilish doimiy ravishda asosiy yo'nalish bo'lib kelgan. Badiiy asarda bolani tasvirlash shunchaki xarakteristikadan tashqariga chiqadi; u istiqbolli ijtimoiy modelni, mamlakatning psixologik xususiyatlarini va insoniyatning ichki qadriyatlarini ifodalovchi ko'p qirrali estetik asosni o'zida mujassam etadi. Xudoyberdi To'xtaboyev o'zbek va jahon bolalar adabiyotida taniqli shaxs sifatida tan olingan taniqli rassom bo'lib, bolalikni lirik tasvirlashi ham milliy, ham umuminsoniy xususiyatlar bilan ajralib turadi. Globallashuvning zamonaviy davrida, turli xil axborot hujumlarining ko'payishi sharoitida To'xtaboyev asarlarida sarguzasht, tasavvur va komediyaning yosh o'quvchilarning nuqtai nazarini shakllantirishdagi ahamiyati mislsizdir. Yozuvchi o'zlari yaratgan qahramonlar orqali bolalikning she'riy va psixologik jihatlarini, nozik ruhning azob-uqubatlari va zavqlarini mohirona ochib beradi. Bu esa hozirgi adabiy tanqidga yangi metodologik g'oyalar asosida bola obrazining rivojlanishini o'rganish vazifasini yuklaydi. Jahon bolalar adabiyoti psixologik realizm va sarguzasht janrlarining uyg'unligi sifatida qaraladi. Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib", "Shirin qovunlar diyori" va "Mungli ko'zlar" kabi asarlari bir nechta tillarga tarjima qilingan bo'lib, bu ularning global madaniy tarixdagi muhim rolini ko'rsatadi. Global adabiy landshaftda "bola" tushunchasi rivojlanib borgan sari, To'xtaboyev qahramonlaridagi milliy va umuminsoniy axloqiy tamoyillarning uyg'unligi ilmiy tadqiqotlar uchun katta material taqdim etadi. Muallifning yozuvlarining didaktik qismlari badiiy boylik bilan to'yingan, harakat va sarguzasht orqali ta'lim berish texnikasidan foydalangan holda, global ta'lim poetikasiga mos keladigan quruq nasihatlardan qochadi. Ko'plab mualliflar o'zbek bolalar adabiyotida turli xil ijodiy asarlar yaratgan. Masalan, Xudoyberdi To'xtaboyev, Anvar Obidjon, Farhod Musajon va boshqalar. Xudoyberdi To'xtaboyevning nasriy asarlari ko'plab bolalar va kattalar tomonidan eslab qolinadi. Xudoyberdi To'xtaboyevning asarlari o'zining boy hazil-mutoyibasi va bolalar hayotining yorqin, jozibali va mohirona tasviri, ularning o'ziga xos tabiati,

xususiyatlari va ma'naviy tajribalarini bolalarcha tarzda qamrab olishi bilan ajralib turadi. Muallif o'zbek bolalar adabiyotini xalqaro standartlarga ko'targan kashshoflardan biridir. Ba'zi odamlar suv tovushida lirik uyg'unlikni sezadilar. Men bolalarda ijodkorlikni rivojlantiraman. Agar men bugun to'rtta yosh bola bilan uchrashmasam, ularni quchoqlamasam yoki ular bilan suhbatlashmasam, yuragim to'ymaydi. Bola tasavvurini rivojlantirishda hech qanday vosita ertak va rivoyatlar bilan raqobatlasha olmaydi, deb ta'kidlash kamlik qiladi. Ming yillar davomida xalqimiz hayotning barcha jabhalarini qamrab olgan va hikoya qilishda axloq yoki odob-axloq qoidalarining birortasini ham e'tiborsiz qoldirmagan son-sanoqsiz ertaklarni aytib kelgan. Bizning ertak va rivoyatlarimiz ming yillar davomida kattalar va bolalarga bilim berib, ustoz bo'lib xizmat qilgan. Ular ajdodlarimizning orzu va intilishlarini dono nasihatlar bilan birga to'plagan ajoyib to'plamga aylangan. Ular ijodkorlar uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilgan. Hech bir ijodkor bolalikda ertak ta'siridan qochib qutulmagan, hech bir ixtirochining tasavvuri esa ularning dastlabki yillarida paydo bo'lmagan. Hazrat Navoiyning ulug'vor asarlari va Aytmatovning butun dunyoga mashhur asarlari ertak va afsonalar ularga ko'p jihatdan ta'sir ko'rsatganini ko'rsatadi, bu bizga ushbu rivoyatlarda mujassamlangan insoniylikning jamlangan yorqinligini qadrlash imkonini beradi. Milliy ruhni o'zida mujassam etgan ertak va afsonalardan samarali foydalangan har qanday muallif katta yutuqlarga erishganini kuzatishdan mamnunmiz.

Xudoyberdi To'xtaboyev ijodiga qiziqishini oshirdi. Yozuvchining asari bolaning xarakterini aniq ochib beradi. Masalan, ularning kattalarni tushunish, his-tuyg'ularni boshdan kechirish, tanqidiy fikrlash, samimiylikni namoyon etish, soddalikka ega bo'lish, nekbinlikni saqlash va har qanday vaziyatdan zavq olish qobiliyati va boshqalar. Yozuvchining hayoti bolalar adabiyoti bilan shug'ullanishga bo'lgan chuqur istakni namoyon etadi, bolalarcha nuqtai nazarni qabul qiladi va bolalik olamiga chin dildan sho'ng'iydi. Yozuvchi shunday deb ta'kidlagan: "Men ma'naviy mohiyati bulg'anmagan, yo'l-yo'riqlarga quloq soladigan, fazilat va yomonlikni tushunishga intiladigan va qalbi go'zallikka intiladigan bolalar bilan ishlash tajribasi haqida o'yladim. Natijada, men o'zimni bolalar va o'smirlar olamiga chin dildan sho'ng'ishga qaror qildim". Ko'p yillar davomida muallif o'zining yozuvchilik mahoratini bolalar va o'smirlarning ma'naviy tarbiyasiga bag'ishladi. Xudoyberdi To'xtaboyevning asarlari o'zining mo'l-ko'l hazil-mutoyibasi va bolalar hayoti, ularning o'ziga xos mohiyati va yoshlik uslubida ifodalangan ma'naviy tajribalarining jonli, qiziqarli va mohirona tasviri bilan ajralib turadi. Xudoyberdi To'xtaboyev o'zbek bolalar adabiyotini xalqaro maydonga ko'tarishda muhim shaxs ekanligi e'tiborga loyiq. Yozuvchining asarlari bir nechta tillarga tarjima qilingan. Yozuvchining "Sariq devga minish" komediya

sarguzasht hikoyasi yoshlarning tajribalariga qaratilgan. "Sariq devni minish" 24 tilga tarjima qilingan va italyan yozuvchisi Janni Rodarining olqishlariga sazovor bo'lgan. Muallifning eng mashhur asari "Sariq devni minish"dir. Ushbu asar zamonaviy jamiyatda ta'lim olish va ezgu intilishlarga erishish uchun keng imkoniyatlarga qaramay, dangasalik ko'rsatib, beparvo hayot kechirishni istagan bolalar - Hoshimjonlar deb ataladiganlar - masxara qilinishini ta'kidlaydi. Matn bilan shug'ullanadigan har bir yosh o'quvchi muqarrar ravishda o'zini Hoshimjon bilan taqqoslaydi. Menimcha, Hoshimjonga hamdard bo'lgan o'quvchi, shubhasiz, uning o'qimaganligini va sehrli shlyapa sehriga ishongani uchun boshqalar oldida o'zini xorlangan his qilganini tan oladi. U sehrli bosh kiyimsiz hech narsaga erisha olmasligini tushunadi. Men o'ylayman: "Ushbu matn bilan shug'ullangandan keyin qanday xulosaga keldim?" U Hoshimjonning dangasaligiga taqlid qilmaslik kerakligini ta'kidlaydi, chunki orzularni tirishqoqlik bilan amalga oshirib bo'lmaydi. Ushbu matn orzularga erishishning asl yo'li astoydil mehnat, to'g'ri odob-axloq qoidalari va tirishqoq ilm-fan orqali ekanligini ta'kidlaydi. Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devga minish" asarining davomi "Sariq devning o'limi" sarguzasht romanidan olingan. Roman uchta bo'limdan iborat: "O'rtoq polkovnik", "Sariq devni ta'qib qilish" va "Sariq devning o'limi yoki dunyo qanday gul bo'lgan". "Sariq devning o'limi" romanida sehrli shlyapa yana bir bor yordam beradi, g'ayrioddiy mo'jizalarni namoyish etadi. Hoshimjon hayotida mas'uliyatli bosqich boshlanadi. Tug'ma aql va tushunchaga ega bo'lgan Hoshimjon muhim operatsiyaga kirishadi va uning muvaffaqiyatli bajarilishini kafolatlaydi. Sehrli shlyapa Hoshimjonga o'ta og'ir vaziyatlarda - o'g'rilar, qaroqchilar va firibgarlarni fosh qilishda yordam beradi. Hoshimjon endi avvalgidek shaxs emas; u to'qqiz yillik ta'limni tugatgan, rivojlangan, xabardor bo'lgan va oq tanli odamning borligini tan olgan yigitga aylandi. U endi hayotining yo'nalishini o'ylab, jamiyatga qanday ijobiy hissa qo'shishni o'ylab, kasb tanlash haqida o'ylamoqda. Dastlab u sartarosh bo'ladi. Biror ishga kirishganimda, uni tugatmaguncha davom ettiraman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). "Biz birgalikda erkin va obod, demokratik O'zbekiston davlatini quramiz". Toshkent: O'zbekiston.
2. Abduqodirov A. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – 210 b.
3. Barnoyev S. Bolalar adabiyoti nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2008. – 72-bet.

4. ziyo.uz sayti

5. Lex.uz

**XXI ASRDA INNOVATSION
TEKNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR**

Volume 04, Issue 04, 2026